

ELENA VALIULYTĖ

VIETININKO IR PRIELINKSNIO *į* SU GALININKU
SINONIMINĖ VARTOSENĄ

1. Bendrosios pastabos

1.0. Lokalinės (erdvės) reikšmės formų – linksnių su prielinksniais ir be prielinksnių – semantinę struktūrą sudaro dviejų tipų semantiniai požymiai: 1) orientacinė reikšmė, kuri žymi lokalizuojamo daikto padėtį kito daikto (orientyro) atžvilgiu ir 2) slankumo reikšmė¹, rodanti lokalizuojamo daikto slinkti | neslinkti.

Vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija turi tapačią orientacinę reikšmę – žymi orientyro vidų (vidaus reikšmė) ir iš esmės skirtingas slankumo reikšmes: prielinksnio *į* konstrukcija nurodo slinkti, o vietininkas – priešingai – neslinkti (paprastai būseną), plg. *auga miške* ir *nuėjo į mišką*. Šios formos vidaus (orientacinės) reikšmės pagrindu sudaro stiprią semantinę opoziciją, kurios skiriamieji požymiai – slinktis | neslinktis. Tačiau pasitaiko atvejų, kada ši opozicija esti neutralizuojama, t. y. minėtos formos pavartojamos su tais pačiais veiksmažodžiais, pvz.: *į klimpo į molį* | *molyje*.

1.1. Lokalinės reikšmės vietininkas ir prielinksnio *į* su galininku konstrukcija turi iš esmės skirtingą semantinę junglumą, plg.: *stalas stovi kambaryje* ir *tėvas įėjo į kambarį*. Prielinksnio *į* konstrukcija vartojama su slinkties (slinkti skatinančiais ar padėties kitimo | keitimo) veiksmažodžiais. O vietininkas – priešingai – su neslinkties (padėties, egzistencijos, proceso ar konkretaus veiksmo) veiksmažodžiais. Tarp vietininko ir prielinksnio *į* konstrukcijos semantinės aplinkos pagal loginių klasių teoriją (semantinius kontekstus galima suvokti kaip logines klases) yra nuošalės santykis²: ten, kur vartojama viena žodžio forma, paprastai negalima kita, plg.: *stalas stovi kambaryje* (bet ne *į kambarį*) ir *tėvas įėjo į kambarį* (bet ne *kambaryje*)³.

Vis dėlto ir literatūrinėje kalboje pasitaiko tokių kontekstų, kur pasakomos alternatyviai (t. y. pakaitomis) abi minėtos lokalinės formos, pvz.: *vežimas į klimpo į dirvą* | *dirvoje*, *padėjo lazda į kampa* | *kampe*, *sukilėliai susirinko miške* | *į mišką*, *pasėjo rugius dirvoje* | *į dirvą* (plg. rusų k. Владимирский 1972, 19 tt.).

¹ Šiuos terminus į lietuvių kalbotyrą įtraukė J. Kilius (žr. Kilius 1972, 23; 1977, 40).

² Dėl loginių klasių ir santykių tarp jų žr. Plečkaitis 1978, 99 tt.

³ Atskirose tarmėse, pvz., Klaipėdos krašte, vietininko pozicijoje dėl vokiečių kalbos įtakos vartojama prielinksnio *į* konstrukcija (pvz., *buvo į Nidą*) arba pietų aukštaičiai (tik dėl kitų priežasčių) analogiškai vartoja iliatyvą (pvz., *buvau miestan*). Kitur – atvirkščiai – vietininkas pasakomas prielinksnio *į* konstrukcijos (atitinkamai – iliatyvo) reikšme, pvz.: *Išėjo seselė svetimaj šalėlėj*. Rdm (žr. Laigonaitė 1957, 30–33; Zinkevičius 1966, 200–201, 418). Kadangi tai ne literatūrinės kalbos faktai, todėl apie juos čia nebus kalbama.

Kuo paaiškinti tokių formų alternaciją, variantinį jų valdymą? Tai, matyt, daugiausia priklauso nuo veiksmažodžių reikšmės. Galima daryti prielaidą, kad yra veiksmažodžių, kurių semantinė struktūra atitinka ir vietininko, ir prielinksnio *į* konstrukcijos semantinius reikalavimus kontekstui, nors tai iš pirmo žvilgsnio atrodytų ir nesuderinami dalykai.

Veiksmažodžių, su kuriais pakaitomis vartojama to paties daiktavardžio vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija, galima skirti kelias grupes.

2. Veiksmažodis *klimpti* ir jam artimos reikšmės žodžiai

2.1.0. Veiksmažodis *klimpti* (1) reiškė „leisti į minkštą ar purią masę“⁴ turi keletą sinonimų: *smegti* (1), *grimzti* (2), *smukti* (2), *sėsti* (5) (žr. Lyberis 1980, 184). Šių veiksmažodžių semantinę struktūrą sudaro tokios bendros semos: 1) slinkties, 2) slinkties krypties ir 3) slinkties sferos. Tai lemia jų semantinį ir sintaksinį junglumą. Minimų veiksmažodžių reikšmė realizuojama junginiuose su priklausomais daiktavardžiais, reiškiančiais klampią, purią ar minkštą masę (ar turinčiais tokią semą), pvz.: *dumblas*, *liūnas*, *maurai*, *purvas*, *molis*, *smėlis*, *sniegas*, *pusnis*; *bala*, *klampynė*, *raistas*, *pelkė*, *pieva*, *dirva*, *žemė* ir kt. Tačiau šių daiktavardžių gramatinė forma gali būti dvejopa: vietininkas ar galininkas su prielinksniu *į*, pvz.: *vežimas klimpsta dirvoje | į dirvą*. Prielinksnio *į* konstrukcijos vartoseną tokioje aplinkoje yra sistemiška: ji motyvuota veiksmažodžio slinkties semos. Vietininkas su nurodytais veiksmažodžiais yra nesistemiškas. Kaip jau minėta, šios formos ir prielinksnio *į* konstrukcijos semantinis junglumas yra iš esmės skirtingas: prielinksnio *į* konstrukcija vartojama su slinkties, o vietininkas – su neslinkties veiksmažodžiais. Tačiau šis semantinio derinimo dėsnis nėra absoliutus. Sakinyje vietininkas, kaip apibendrinta lokalinės reikšmės forma, galimas ir su slinkties veiksmažodžiu, tačiau šalia kitos šio būtinai reikalaujamos (obligatorinės) lokalinės formos, plg.: 1) *vežimas įvažiavo į griovį miške* ir 2) *vežimas įklimpo į sniegą miške*. Šis vietininkas nesiejamas tiesiogiai su veiksmažodžiu, o priklauso visam sakiniui, – yra jo determinantas (plg. Шведова 1964, 77 tt). Gretinamieji sakiniai nėra visai vienodi pagal savo struktūrą. Tai rodo skirtingos jų transformacijos galimybės. Iš sakinio (1) negalima eliminuoti prielinksnio *į* konstrukcijos (nepažeidus jo gramatiškumo), o sakinyje (2) tokia redukcija galima, plg.: *vežimas įvažiavo miške* (sakinys negramatiškas) ir *vežimas įklimpo miške* (sakinys gramatiškas). Šiuos struktūrinius minimų sakinių skirtumus lemia jų veiksmažodžių semantika. Nors abu veiksmažodžiai priklauso tai pačiai sematinei – slinkties veiksmažodžių grupei, tačiau skiriasi tam tikrais požymiais: slinkties krypties ir slinkties sferos semomis. Veiksmažodis *važiuoti* žymi horizontalią slinktį (sausumą), o *klimpti* – vertikalią slinktį (klampią masę gilyn). Pastarojo veiksmažodžio slinkties reikšmė (dėl jos žymimos krypties ir slinkties sferos pobūdžio) nėra tokia ryški kaip horizontalios slinkties veiksmažodžių. Tuo, matyt, ir galima paaiškinti vieno vietininko (be prielinksnio *į* konstrukcijos) poziciją šalia jo (t. y. veiksmažodžio *klimpti*). Šio

⁴ Skaitmuo po veiksmažodžio rodo reikšmės eilės numerį pagal DŽ₁.

veiksmazodžio junginiai su vietininku yra dvejopi: vieną vietininką galima pakeisti prielinksnio *į* konstrukcija, kitą — ne, pvz.: *vežimas į klimpo miške* (bet ne *į mišką*) ir *vežimas į klimpo sniege* | *į sniegą*. Tai priklauso nuo daiktavardžio leksinės reikšmės. Alternatyviai vartojamos abi formos — galininkas su prielinksniu *į* ir vietininkas — paprastai tokių daiktavardžių, kurių reikalauja veiksmazodžio *klimpti* semantinis valentingumas, t. y. reiškiančių klampią masę ar turinčių tokią semą (žr. 2.1.0).

Greitinamais junginiais aprašoma ta pati denotacinė situacija, tačiau kiekvienu atveju ta situacija šiek tiek kitaip interpretuojama, plg. *vežimas klimpsta į dirvą* | *dirvoje*. Junginiais su prielinksnio *į* konstrukcija, aktualizuojančia veiksmazodžio reikšmėje slinkties semą, labiau pabrėžiama slinkties sfera (dirva), o junginiais su vietininku, implikuojančiu daikto buvimą⁵, paprastai pabrėžiamas pats lokalizuojamas daiktas (vežimas). Bet šis skirtumas nėra reikšmingas ir tos pačios leksinės sudėties junginiai laikytini sinonimiškais.

Veiksmazodžio *klimpti* grupės junginiai su prielinksnio *į* konstrukcija ir vietininku skiriasi vartojimo dažnumu, stilistine diferenciacija ir šiek tiek semantiškai.

2.1.1. Veiksmazodis *klimpti* savo pagrindinę reikšmę realizuoja junginiuose su apibrėžtos semantikos daiktavardžių (žr. 2.1.0.) dviem alternacinėmis formomis: galininku su prielinksniu *į* (ar iliatyvu⁶ — tarmėse) (a) ir vietininku (rečiau) (b).

a) *Ratai klimpsta į purią žemę, rėžia ją lyg noragai*. BubnŽDŽ 31.

= *Sunku eit par dirvą — kojos klimpsta molin*. Ktk.

b) *Klimpdami skystame bitume, juodais nuo pelemų veidais, jie gelbėjo draugus, gelbėjo elektrinę*. T 1986 108.

Tačiau daiktavardžiai, savo semantinėje struktūroje neturintys aiškiai išreikštos klampumo semos, su nurodytu veiksmazodžiu vartojami vietininko linksniu ir pakeisti jo prielinksnio *į* konstrukcija negalima (nebent literatūrinėje kalboje), pvz.: *Išlytame vieškelyje klimpsta mašinos* (rš).

2.1.2. Abi minėtos formos vartojamos ir su priešdėliniais veiksmazodžio *klimpti* vediniais — *įklimpti*, *nuklimpti*, *suklimpti*.

a) *Andrius į klimpo į arimą. Kojos pasidarė sunkios*. BubnŽDŽ 8. *Vaikai, nelandžiokit po liūgus: galėsite įklimpti į maurus ir prigersite*. LKŽ VII 603. *Įklimpome į baisų molyną*. LKŽ VIII 338. *Su visais ratais nuklimpau į purvyną*. LKŽ VI 93.

= *Salelèn balelèn nuklimpo kumelė, penki vilkai traukė, o du vanagu laukė* (mįslė). Lš (LKŽ XII 59). *Kai bridom, visi suklimpom braston*. Ktk.

b) *Prie ežero liūge* (klampynėje) *karvė į klimpo*. Mrk (LKŽ VII 603). *Išmaknotoje, maurinoje lomoje vežimas į klimpo* (vert.) *Gyvulys nuklimpo versmėje pavasarį*. J. *Sniege beidamas nuklimpo*. Krkl (LKŽ VI 94).

⁵ Apskritai vietininko junginius su nebūsenos veiksmazodžiais galima laikyti sintaksinės kondensacijos rezultatu: juose justai praleistą būsenos veiksmazodį (jį lengvai galima įterpti, pvz.: *skaito kambaryje* ← *skaito būdamas kambaryje*, taip pat ir *vežimas į klimpo miške* ← *vežimas į klimpo būdamas miške*). Dėl šios sąvokos žr. Мартынов 1985, 159.

⁶ Iliatyvas laikytinas prielinksnio *į* konstrukcijos semantiniu variantu, jį žymėsime lygybės ženklų (=).

Tarmėse⁷ yra ir kitų to paties veiksmažodžio priešdėlių vedinių – *apklimpti, paklimpti, priklimpti, parklimpti*. Turime jų vartojimo pavyzdžių su vietininku.

Vežimas apklimpo pelkėje. J. Balelėj paklimpo kumelė: penki vyrai traukė, du vanagu laukė (mįslė). Pn (LKŽ VI 94). *Daktaras pasiklydęs ir priklimpęs baloj*. Vr (LKŽ VI 94). (Plg. dar: *Anas visą gyvenimą purve parklimpęs prasiplikė* (gero gyvenimo nematė). Ds (LKŽ VI 94).

2.1.3. Būdingas aptartųjų veiksmažodžių sintaksinis palydovas yra prielinksnių *iki | ligi* su kilmininku konstrukcija. Ji vartojama ir šalia prielinksnio *į* konstrukcijos (a), ir šalia vietininko (b).

a) *Jie klampos pakrūmėmis, klimpdami iki juostos į sniegą*. RadzPV I 135. *Svarbiausia čia yra pievelė..., kur vasaros karštymečiais, klimpdami iki stebulių į smėlį, krypuoja šieno ar dobilų prikrauti vežimai*. RadzPV I 148.

b) *Kojos dažnai iki kelių klimpdavo sniege* (trš). *Arkliai suklimpo baloj lig pilvų*. Ėr(LKŽ VI 94).

Kaip matome iš pavyzdžių, minimos prielinksnių *iki | ligi* konstrukcijos yra apibrėžtos leksinės sudėties: jas sudaro daiktavardžiai, žymintys daikto (veiksmo subjekto) neatsiejamą dalį. O pati konstrukcija turi savitą ribos reikšmę, kurią lemia veiksmo (vertikalios slinkties amorfiška mase) pobūdis: ji rodo ribą, iki kurios veiksmas apima jo subjektą, plg.: *Žmogus įklimpo į pusnį iki kelių* ir *Žmogus nuėjo iki pusnies ir sustojo*. Tokioje pozicijoje galimi ir kiti ribos prielinksniai, pvz.: *Žmogus įklimpo į sniegą virš | aukščiau kelių*, taip pat *pusiau kelių, sulig keliais*.

2.1.4. Su veiksmažodžiu *klimpti* bei jo vediniais vartojamos pakaitomis abi priklausomos formos – galininkas su prielinksniu *į* (a) ir vietininkas (b) ir abstrakčių daiktavardžių (pvz.: *vargas, krizė, idealizmas, rūpesčiai*). Tokioje leksinėje-sintaksinėje aplinkoje veiksmažodžiai turi perkeltinę reikšmę ir dažnai sudaro apstabarėjusius žodžių junginius. Bet šiuo požiūriu jie čia nebus nagrinėjami – mums rūpi junginių sintaksinė sandara.

a) *Buržuazinės šalys vis dar gilyn klimpstą į ekonominę krizę*. LKŽ VI 93. *Kokiu būdu įklimpo į skolas, Kurapka patsai nesusigauo*. Krėv. *Mokytojai reikia per daug, ar šiaip ar taip, į smulkmenas nenuklimpti*. Jabl (LKŽ VI 94).

b) *Ignas nuklimpęs skolose*. Aišb. *Mūsų machistai visi įklimpo idealizme*. LKŽ VI 93.

2.2.0. Veiksmažodis *smegti* (1) savo pagrindinę reikšmę „lįsti gilyn (į minkštą daiktą)“ realizuoja junginiuose su tos pačios semantinės grupės daiktavardžiais kaip ir jo sinonimas *klimpti* (žr. 2.1.0.). Šie veiksmažodžiai skiriasi tam tikrais semantiniiais atspalviais. Veiksmažodžio *smegti* semantinėje struktūroje labiau akcentuojamas veiksmo subjekto pobūdis – jo sunkumas, svarumas, o veiksmažodžio *klimpti* – veiksmo vietos (jo pasireiškimo sferos) pobūdis – klampumas, purumas ir pan. Šiuos semantinius požymius veiksmažodžiai gali „perduoti“ ir savo leksinei aplinkai⁸, jei jie nėra ten eksplicitiškai išreikšti. Pavyzdžiui, sakinyje *Einant kojos*

⁷ Tarmėse laikome tokius vedinius, kurių nėra DŽ₁.

⁸ Plg. U. Weinreich'o mintis dėl žodžių „pereinamųjų požymių“ (Никитина 1979, 115).

klimpo pievoje veiksmožodis *klimpti*, be kita ko, signalizuoja ir priklausomą daiktavardį *pievoje* (arba tiksliau: šio daiktavardžio žymimą denotatą) turint klampumo požymį (nes pieva gali būti ir neklampi). O sakinyje *Vežimas smego pievoje* veiksmožodžiu *smegti*, be kita ko, informuojama ir apie tai, jog subjektas (vežimas) buvo sunkus, svarus (todėl ir *smego*)⁹.

2.2.1. Su veiksmožodžiu *smegti* bei priešdėlių vediniais *įsmegti*, *nusmegti*, *prasmegti*, *susmegti*, *parsmegti* trm. (tarminis), kaip ir su veiksmožodžiu *klimpti* (žr. 2.1.1 ir tt), dažniau vartojama prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvas – tarmėse).

Kojos į žemę smenga. Aš smengu į pelkę. J. Gyvulių kojos giliai smenga į tokį mėšlą ir labai išdumblėja. LKŽ XIII 142. Kai prikrautas vežimas susmegdavo į purvą, jis vienas jį ištraukdavo. Šimk (LKŽ XIII 143). Tremtiniai iki juostų parsmenga į sniegą. Vien (LKŽ XIII 144).

= *Tie ratai prasmenga dirvon, nė išvažiuot nebegali. SIm (LKŽ XIII 144). Arklio visos kojos balon nusmego. Vb (LKŽ XIII 143). Yra daugybė epušinių, beržinių, pušinių, eglinių, šerdingų šiekštų, parsmegusių purvan ir apaugusių kelmiais su žole. BM 67.*

2.2.2. Vietininkas su šiais veiksmožodžiais vartojamas ribotai. Dažniau pasitaiko su būtojo laiko veikiamaisiais dalyviais ar su jais sudarytomis sudurtinėmis atliktinėmis veiksmožodžio formomis, turinčiomis rezultatinės būsenos reikšmę (žr. LKG 1971, 150) (a), o su vientisinėmis – rečiau (ir tarmėse) (b).

a) *Daug padavimų sukurta apie žemėje prasmegusias pilis, miestus, dvarus. LTs IV 52. Felicija sėdėjo lovoje prasmegusi pūkų pagalviuose. SajND 116.*

b) *Ratai visiškai prasmego purve. Pbs. Tai šlapumėlis! Tam raiste ko neprasmegau su vežimu. Bsg (LKŽ XIII 144).*

2.2.3. Veiksmožodį *smegti* paprastai galima pakeisti veiksmožodžiu *klimpti* pvz.: *Kojos smenga | klimpsta į žemę. Tik tarp priešdėlinių veiksmožodžių ne visada yra atitikimas, pvz.: ratai prasmego sniege, bet ne praklimpo, nes šis veiksmožodis turi kitą reikšmę – „pasidaryti klampiam“ (plg.: Po lietaus dirva praklimpo).*

2.2.4. Kai veiksmo subjektas yra smailas ar aštrus daiktas, veiksmožodis *smegti* turi reikšmę „smigti“. Ir šiuo atveju su juo reguliari prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvas – tarmėse).

Rakštis smenga į pirštą. J. Įsmego vinis į koją. Krš (LKŽ XIII 142). Peilis praslydęs į sieną įsmego. Sz (LKŽ XIII 143).

= *Kirvis kojon susmego. Auk (LKŽ XIII 145).*

O vietininkas pasakomas su veikiamojo dalyvio forma (plg. 2.2.2).

Nuplėšę batą, rado kulką letenoje įsmegusią. Žem (LKŽ XIII 143).

Tarmėse vietininkas pasitaiko ir su asmeninėmis priešdėlinių veiksmožodžių formomis.

Skeveldra įsmego rankoj. Brž (LKŽ XIII 143).

⁹ Kad šio veiksmožodžio semantinėje struktūroje atspindėti subjekto požymiai, aiškiau rodo jo antrinė reikšmė „smigti“, kur subjektas labiau konkretizuotas, plg. šios reikšmės definiciją: „lįsti gilyn (apie smailų daiktą)“ (DŽ₁ 722).

Veiksmazodis *įsmego* reiškia baigtinį veiksmažodį ir turi rezultatinės būsenos semą: jo reikšmę galima interpretuoti taip: „įlindo ir liko“. Pastaroji (t. y. būsenos) sema ir palaiko vietininko poziciją, o ši (vietininko) forma savo ruožtu aktualizuoja minimą semą. Tačiau prielinksnio *į* konstrukcijos pozicija prie šio veiksmazodžio yra stipresnė, nes ji remiama ir veiksmazodžio morfologinės sandaros – prielinksni atitinkančio priešdėlio *į-*.

2.2.5. Su veiksmazodžiu *smegti* bei jo vediniais, kaip ir su jų sinonimu *klimpti*, gali būti vartojamos ir slinkties ribą žyminčios konstrukcijos – prielinksniai *iki | ligi, virš, aukščiau* ir kilmininkas (plg. 2.1.3).

Tremtiniai iki juostų parsmenga į sniegą. Vien (LKŽ XIII 144). *Įsmego [senio] kojos aukščiau kelių į klojimo padą.* SIm (LKŽ XIII 143).

Veiksmo apimtis gali būti patikslinta ir kitokiomis priemonėmis: prieveiksniu prie veiksmazodžio (a) arba pažyminiu prie subjekto linksnio (b).

a) *Ratai visiškai prasmego purve.* Pbs. *Gyviųjų kojos giliai smenga į toki mėšlą ir labai jį išdumblėja* (rš).

b) *Visos kojos susmego į brastą.*

2.2.6. Su nurodytais veiksmazodžiais vartojama ir abstrakčių daiktavardžių galininkas su prielinksniu *į* (ar iliatyvas) (a) ar vietininkas (b) (plg. 2.1.4).

a) *Motinos žodis įsmenga į kūdikio atmintį.* TS 1901 4–5b. *Jie susmego į religinę klampynę* (rš).

= *Jis visas skolon įsmegęs (labai prasiskolinęs).* RgvL (LKŽ XIII 143). *Kad i pas tėvus atvažiuome ką gi veiksi: darbuos prasmegę (labai daug dirba), neturi kada su svečiais užsiimt.* Mžš (LKŽ XIII 144).

b) *Buvom skolose prasmegę (labai prasiskolinę).* Dkš (LKŽ XIII 144).

Priklausomas daiktavardis gali būti perkeltinės reikšmės, o patys žodžių junginiai frazeologizuoti.

Tas mežginys įsmego į galvą (plg. *įsmego į atmintį*). Šts (LKŽ XIII 143). *To rašytojo žodžiai kiekvienas įsmegęs jai į širdį.* Žem (LKŽ XIII 143). *Žodžiai kaip viny įsmego mano galvoje.* Vaižg (LKŽ XIII 143).

Palyginus šios leksinės sudėties veiksmazodžio *smegti* žodžių junginius su veiksmazodžio *klimpti* junginiais, pastebimas tik dalinis jų sutapimas, pvz.: sakoma *į skolas | skolose įsmego* ir *į klimpo*, taip pat *į darbus | darbuose prasmegę* ir *į klimpę*, bet *į atmintį, į galvą, į širdį įsmego*, o ne *į klimpo*.

2.3.0. Veiksmazodis *grimzti* (2) yra sinonimiškas veiksmazodžiams *klimpti, smegti* savo antrine reikšme: DŽ₁ ji apibrėžiama nurodant į pastaruosius veiksmazodžius: „*klimpti, smegti* (į purvą, smėlį, sniegą)“. Savo pagrindine reikšme minimas veiksmazodis įeina į kitą sinonimų eilę (žr. 3.1.0).

2.3.1. Su veiksmazodžiu *grimzti* bei jo priešdėliniais vediniais *įgrimzti, nugrimzti, sugrimzti, apgrimzti* trm., *pragrimzti* trm. vartojama paprastai prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvas – tarmėse) (a), rečiau vietininkas (b).

a) *Akmuo įgrimzdo į žemę.* J. Pinigai su katilu ir nugrimzdo į žemę. BsP I 102. *Tekiniai nugrimzdo į purvyną.* LzP (LKŽ III 606).

= *Valtis lig pat sparnų dumblan įgrimzdo.* Sr (LKŽ III 605).

b) *Jame (kalne) esanti pilis apgrimzdusi.* BsV 162.

2.3.2. Ir su šiais veiksmažodžiais vartojamos veiksmo ribą žyminčios konstrukcijos (plg. 2.1.3., 2.2.5).

Valtis lig pat sparnų dumblan įgrimzdo. Sr (LKŽ III 605).

2.3.3. Sudaroma junginių ir su įvairiais abstrakčiais daiktavardžiais (plg. 2.1.4, 2.2.6).

a) *Kapitalistinis pasaulis grimzta vis į gilesnius prieštaravimus.* T 1953 45. *Grimzta Valeišiai į skolas.* Avyž (LKŽ III 605). *Į vargus nugrimzti.* K I 308. = *Varkalienė nematė, vėl nugrimzdusi sunkių minčių verpetan.* Gud-Guz (LKŽ III 605). *Dar metai amžinybėn nugrimzdo.* BŽ 195.

b) *Jis visas pagrimzdęs darbe.* LKŽ III 605. *Kitijau pagrįmzdę skolose.* Kel 1933 69. *Nematoma grandinė jungia mus su praeities kartomis, nugrimzdušiomis amžių ūkanose.* VencLL 352.

2.4.0. Veiksmažodžio *smukti* (2) reikšmė „lįsti gilyn, klimpti“ yra antrinė. Pagrindinėje šio veiksmažodžio reikšmėje – „mautis žemyn“ – yra fiksuota slinktis ir jos kryptis (žemyn). O semantinėje aplinkoje, būdingoje veiksmažodžiui *klimpti* (žr. 2.1.0), jis įgyja tokią pat reikšmę kaip ir pastarasis, pvz., *kojos smunka į purvą.* (Šiuo atveju krypties žemyn sema yra modifikuota į semą „gilyn“).

2.4.1. Su veiksmažodžiu *smukti* bei jo priešdėliniais vediniais *įsmukti*, *susmukti*, *nusmukti*, *pasmukti*, kaip ir su jo sinonimu *klimpti*, yra vartojamos pasirinktinai dvi priklausomos formos – galininkas su prielinksniu *į* (ar *iliatyvas*) (a) ir vietininkas (rečiau) (b).

a) *Kojos smunka į purvą, i nebegaliu bepaėiti.* Kv (LKŽ XIII 209). *Į papijusių žemę, į pelkę smunka kojos einant, ir žliurkčioja vanduo.* J. *Į armenis smunka ratai.* J. *Įsmukau kaip į jaurą.* Kl (LKŽ IV 315).

= *Vežimas smūksta balon.* Alks (LKŽ XIII 209). *Mašina susmuko purvan, tai dviem traktoriais net ištraukė.* Klt (LKŽ XIII 214). *Tada visos vestuvės ir susmuko žemėn.* LTs IV 649.

b) *Buvau įsmukęs pievose.* AvyžKK 268.

O kontekste su vandenį ar jo telkinius žyminčiais daiktavardžiais veiksmažodis *smukti* turi jau kitą reikšmę – „kristi“ (ji realizuojama junginiuose su prielinksniu *į* konstrukcija).

Ėjo ėjo tik užšalusiu ledu ir įsmuko į ežerą. Dkš (LKŽ XIII 211). *Stovėjo stovėjo i susmuko visi į vandenį.* Kv (LKŽ XIII 214).

2.4.2. Ir su šiuo veiksmažodžiu, kaip ir su jo sinonimais, vartojamos veiksmo ribą žyminčios konstrukcijos (plg. 2.1.3, 2.2.5, 2.3.1).

Kad smukau į pusnyną iki pat ausų! Skr (LKŽ XIII 209). *Vežimas įsmuko lig ašių į purvą.* Kv (LKŽ XIII 211).

Analogiška semantinė funkcija pavartojamos ir kiekio konstrukcijos.

Tas akmuo cėlą mēteri į žemę įsmukęs. Pln (LKŽ XIII 211). *Troba par pusmetrį žemėn insmukus.* Ktk.

Tokios pačios konstrukcijos galimos ir su kitais minėtais veiksmažodžiais, pvz.: *Vežimas (per) pusmetrį įklimpo | įsmego | įgrimzdo į pusnį.*

2.4.3. Abstrakčių daiktavardžių su prielinksniu *į* rasta prie priešdėlinio veiksmažodžio *įsmukti* (plg. 2.1.4, 2.2.6, 2.3.3.).

Kad įsmuko, tai įsmuko į vargus! Rmš (LKŽ XIII 211). *Buvo įsmukęs į tą girtybę, ale šiaip teip atsikrėtė to šnapso.* Vdk (LKŽ XIII 211). *Įsmukau į tą skolą ir nežinau, kap iš jos išsikapstysiu.* Al (LKŽ XIII 211).

Vietininkas įmanomas su būtojo laiko dalyviu, plg. *įsmukęs varguose, skoloje.*

2.5.0. Veiksmažodžio *sėsti* (5) tik 5-oji reikšmė yra sinonimiška aptartiems veiksmažodžiams: DŽ₁ ji paaiškinta sinonimu *grimzti*, o LKŽ – ir veiksmažodžiu *smegti*. Ši reikšmė siejasi su pagrindine to paties veiksmažodžio reikšme – „užimti sėdimą padėtį“ – slinkties žemyn sema, plg. *Sėdo ant suolo* ir *Vežimas sėdo smėlynuose.*

2.5.1. Veiksmažodis *sėsti* (5) bei jo priešdėliniai vediniai *įsėsti*, *nusėsti* būdingesni šnekamosios kalbos stiliui ir tarmėms. Su jais vyrauja prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvas) (a), vietininkas labai retas (b).

a) *Runkeliai tokie stambūs ir taip giliai į dirvą įsėdę, kad beraunant kartais lapai nutrūksta.* BubnŽDŽ 20.

= *Akmuo buvo didelis, o dartės giliai balon insėdęs, tik viršus regėt.* Vlk (LKŽ XII 447). *Insėdo vežimas pievon, ir arkliai nei iš daikto neima.* Alv (LKŽ XII 447). *Žemė atlyta, tai kad insėdo vežimas papievin!* Rod (LKŽ XII 447). *Praėjo laikai, praėjo amžiai, lietūs ir vėtros nugriovė kuorus, sienos žemėn nusėdo.* Krėv (LKŽ XII 449).

b) *Sausuose smiltynuose ratai sėda sulig stebuliu.* LKŽ XII 442.

2.5.2. Ir su šiuo veiksmažodžiu vartojama veiksmo ribą žyminčios konstrukcijos (žr. paskutinį pavyzdį).

2.5.3. Veiksmažodis *sėsti*, kaip ir *smegti* (žr. 2.2.4), kontekste su subjektu – smailu, smigiū daiktu turi „smigti“ reikšmę ir vartojamas su prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvu).

Kap šavė, tai ir insėdo kulka krūtinėn. Ml (LKŽ XII 447). Plg. dar: *Kap insėdo erkė sprandan, tai su peiliu išlupo.* Rdš (LKŽ XII 447).

2.5.4. Kai veiksmo subjektas yra skystis, dažai, veiksmažodis *sėsti* turi „įsigerti“ reikšmę. Ši reikšmė taip pat realizuojama su prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvu).

Dažai įsėdo į drobulę. Bt (LKŽ XIII 447). *Rašalas į staltiesę įsėdo, kad nė išplauti negali.* Up (LKŽ XII 447).

2.6.0. Veiksmažodis *klimpti* ir jam artimos reikšmės žodžiai *grimzti*, *smegti*, *smukti*, *sėsti* (bei jų priešdėliniai vediniai) sudaro sinonimiškų junginių su prielinksnio *į* konstrukcija ir vietininku, pvz.: *vežimas įklimpo (įsmego, įsmuko, įsėdo) į smėlį | smėlyje.*

2.6.1. Nurodytoje leksinėje aplinkoje prielinksnio *į* konstrukcija yra reguliari, dažnesnė, o vietininkas – retesnis. Jis neribotai vartojamas su sudurtinėmis atliktinėmis veiksmažodžio formomis (ar būtojo laiko dalyviais), turinčiomis rezultatines būsenos semą, kuri atitinka vietininko semantinius reikalavimus kontekstui.

2.6.2. Vietininkas būdingesnis apibendrintos reikšmės sakiniuose, o prielinksnio *į* konstrukcija – aktualizuotos reikšmės pasakymuose, plg.: *Išlytame vieškelyje klimpstama mašinos ir įklimpo traktorius į dirvą.*

2.6.3. Vietininkas dažniau pavartojamas tarmėse, o prielinksnio *į* konstrukcija – raštų kalboje. Tai atspindi bendrą tendenciją labiau įsigalėti analitinėms konstrukcijoms.

2.6.4. Skirtingo semantinio junglumo sintaksinių formų – vietininko ir prielinksnio *į* su galininku – galėjimą jungtis prie veiksmažodžio *klimpti* ir jo sinonimų (*grimzti*, *smegti*, *smukti*, *sėsti*) lemia šių veiksmažodžių specifinė semantika. Jų žymimą vertikalią slinktį gilyn amorfiška mase galima suvokti ir kaip daikto vietos nesikeitimą, t. y. kaip neslinktį. Tai ir lemia vietininko poziciją.

2.6.5. Minėtos leksinės sudėties junginių prielinksnio *į* konstrukcija turi kiek modifikuotą orientacinę reikšmę: ji žymi ne apibrėžto daikto vidų, o amorfiško daikto gilumą. Tai lemia priklausomojo daiktavardžio semantika. Be to, skiriasi šios konstrukcijos ir slankumo reikšmė: ji neturi priartėjimo semos, o žymi slinktį gilyn amorfiška mase.

3. Veiksmažodis *skęsti* ir jam artimos reikšmės žodžiai

3.1.0. Veiksmažodžiui *skęsti* (1), be jo sinonimo *grimzti* (1), semantiškai yra artimi veiksmažodžiai *nerti* (1), *nirti* (1). Panašiai jie visi ir apibrėžiami DŽ₁, plg.: *grimzti* „leistas žemyn skystyje“, *skęsti* „grimzti skystyje“, *nerti* „leistas, grimzti į vandenį“, *nirti* „lįsti į vandenį, nerti“. Kaip matome iš definicijų, šių veiksmažodžių reikšmėje yra fiksuotos tokios semos: slinktis, jos kryptis (žemyn) ir slinkties sfera (skystis, paprastai vanduo). Pastarąja sema nurodytieji veiksmažodžiai skiriasi nuo sinonimų *klimpti* eilės: šių semantikoje fiksuota kitokia slinkties sfera – klampūs, purūs daiktai (žr. 2.1.0).

3.1.1. Veiksmažodžiai *skęsti*, *grimzti* savo reikšmę realizuoja junginiuose su vietininku daiktavardžių, žyminčių vandenį (bei kitus skysčius) ar vandens telkinius (*upė*, *ežeras*, *bala*, *marios*, *vandenynas*, *baseinas*, *šulinys*).

Akmuo skęsta vandenyje. DŽ₁ 708. *Sausas medis vandeny neskęsta*. Ktk. *Ko laivai tie skęsta jūroj per audras*. SNēr.

Vandenyje grimzta, purvynuos klimpstą. J.

3.1.2. Vietininkas vartojamas ir su priešdėliniais nurodytų veiksmažodžių vediniais.

Sunku tai plunksnei mariose paskęsti. Lnkv (LKŽ XII 845). *Mūsų ežere bažnyčia praskendus (nuskendus)*. Tvr (LKŽ XII 845).

Ir apgrimzdo laivelis jūrų gilumėly. JV 194. *Tinklas sietuvoje visas nugrimzta*. Sr (LKŽ III 605). *Vakare pragrimzdo plaustas Minijos upėj*. TP 1881 1.

3.1.3. Prielinksnio *į* konstrukcija (ar iliatyvas) su aptariamais veiksmažodžiais vartojama retai (a), išskyrus konstrukciją *į dugną* (bei iliatyvą *dugnan*) (b).

a) *Kirvis greitai nuskendo į gilumą marios*. Šd (BM 212). *Pasižymėk, kiek buvo įgrimzdęs į vandenį mėgintuvėlis*. LKŽ III 605.

= *Gilumon marių žuvelės skendo*. Lel (LKŽ XII 843). *Vakar viedras šulin nuskendo*. Lš (LKŽ XII 844).

b) *Ir pakilo vėjelis, ir apvertė laivelį: ir nuskendo mergelė į jūrelių dugnelį*. Stn 5. *Jau grimzta vainikėlis į jūrų dugnelį*. Klvd 144.

Konstrukcija *į dugną* skiriasi nuo kitų savo semantika: ji turi aiškia galinio taško reikšmę ir aktualizuoja veiksmožodžio reikšmėje priartėjimo (prie orientyro) semą (plg. 2.6.5). Apskritai prielinksnio *į* konstrukcija su nurodytais veiksmožodžiais galima aprašant situacijas, kur aiškus subjekto artėjimas prie orientyro, plg.: *Saulė skendo į jūrą* (bet ne *jūroje*).

Tačiau su abstrakčiais daiktavardžiais prielinksnis *į* dažniau pasitaiko.

Ir į tamsą, ir į tylą baltos dienos skęsta. GustPP 65.

Tokioje leksinėje aplinkoje ir veiksmožodis turi pakitusią – perkeltinę reikšmę. Daugiau pavyzdžių žr. 3.1.8.

3.1.4. Veiksmožodis *skęsti* (2) reikšmė „žūti skęstant, prigerti“ vartojamas su tos pačios semantinės klasės daiktavardžių vietininku, kaip ir reikšmė (1) (žr. 3.1.1). Skiriamasis šių reikšmių požymis yra veiksmo subjekto pobūdis, plg. *Laivas nuskendo jūroje* (reikšmė (1), subjektas negyvas daiktas) ir *Žvejys nuskendo jūroje* (reikšmė (2), subjektas gyvas padaras).

Gelbėk mane jauną vandenėly skęstant. JD 1531. *Jūrą perplaukęs, klane nuskendo.* NdŽ. *Tai dalelė mano – valiai būčiau balelėj paskendus.* Prng (LKŽ XII 844).

3.1.5. O prielinksnio *į* konstrukcija su šios reikšmės veiksmožodžiu pasitaiko kai kuriose tarmėse (pvz., klaipeidiškių) dėl svetimos (vokiečių) kalbos įtakos.

Kiek aš esu šnapso išgėręs, ta aš nuskęsčiau į tą klaną. Plik(LKŽ XII 844). *Tavo tėvo tėvas skendo į marias, ar tu nebijai nuskęsti?* Prk(LKŽ XII 843).

3.1.6. Veiksmožodis *skęsti* (3) vartojamas ir su tos pačios semantinės klasės daiktavardžiais kaip ir veiksmožodis *klimpti* (žr. 2.1.0). Tačiau skiriasi šių veiksmožodžių sintaksinis junglumas. Pastarojo būdinga sintaksinė aplinka yra prielinksnio *į* konstrukcija (žr. 2.1.1 ir tt), o veiksmožodžio *skęsti* – vietininkas.

Rudenį ir pavasarį žmonės beveik skęsta purvyne (trš). *Arkliai iki krūtinių skendo pusnyse* (tsp). *Karvė apskendo mėšluos [be kraiko].* Rs (LKŽ XII 843). *Ta koja šiene apskendus buvo, įsidūriau su šake.* Erž (LKŽ XII 843).

Plg. dar: *Tai tokios ganyklos tebuvo, po tokias ganydavai, ne taip kaip daba, kad karvės dobiuos skęsta.* Mšk(LKŽ XII 843).

Šiuose kontekstuose veiksmožodis *skęsti* turi būsenos reikšmę „skendėti“ (ji galima pakeisti bendrašakniu, specialiu būsenos veiksmožodžiu *skendėti*, pvz.: *žmonės skęsta | skendėja purvyne*). Ši reikšmė kaip tik ir lemia jo sintaksinį junglumą.

3.1.7. Veiksmožodis *skęsti* kiek kitokią būsenos reikšmę turi kontekstuose, kur subjektas yra imobilus daiktas, pvz.: *pieva skęsta vandenyje, kelias skendo dulkėse, rūmai paskendo ugnyje, kambarys skęsta dūmuose*. Ir ši reikšmė realizuojama junginiuose su vietininku. Kaip matome, būsenos subjektas yra imobilus daiktas, bet gali „slinkti“ patį būsenos sfera, plg.: *pieva skęsta vandenyje* „vanduo apsėmė pievą“, *kambarys skęsta dūmuose* „dūmų prisipildė kambarys“, *kelias skendo dulkėse* „dulkės pakilo ant kelio“.

3.1.8. Abstraktūs daiktavardžiai su veiksmožodžiu *skęsti* (bei jo priešdėliniais vediniais) taip pat dažniau vartojami vietininku, tačiau pasitaiko ir galininkas su prie-

linksniu *į* (ar *iliatyvas*). LKŽ 12 tome užfiksuota sinonimiškų junginių su šiais daiktavardžiais: *darbas, skola, vargas, miegas*.

Mat buvau visas paskendęs darbe. Būg (LKŽ XII 845). *Jis stengėsi dar labiau nuskęsti darbe*. Paukšt(LKŽ XII 844). – *Negerai, kai žmogus per daug in tuos darbus nuskęsti*. Kps (LKŽ XII 845); *Visiškai skolose paskendau, nežinau, kaip aš iš jų išbrisiu*. Skrb (LKŽ XII 845). *Mes buvom skolose nuskenęde*. Dkš (LKŽ XII 844). – *Baisiausia, kaip į skolas paskenęde*. Gs (LKŽ XII 845). *Praskendau į skolas*. Gl (LKŽ XII 845). *Paskenęde visokiūse vargūse, pražilęs*. Krš (LKŽ XII 845). – *Skendai ir nuskenđai vargelin*. Lkm (LKŽ XII 844). *Pirkioje tamsu, tylu, sakytum visi kampai, pakraštėliai nuskenđo miege*. Paukšt (LKŽ XII 844). – *Atsiguliau ir paskendau į miegą*. LKŽ XII 845. *Kas iš tų vaikų – tik miegan paskenęde*. Mlt (LKŽ XII 845).

Vietininko vartojimo pavyzdžių randame daug, pvz.: *paskenđo reikaluose, rūpestyje, smulkmenose, svajonėse, sielvarte, prietaruose, skriaudoje, atsiminimuose, mintyse, mele, svaigulyje* ir kt. Šalia kai kurių vietininkų galėtų būti ir prielinksnio *į* konstrukcija, pvz.: *paskenđo reikaluose | į reikalus, smulkmenose | į smulkmenas, prietaruose | į priėtarus*, bet tik: *paskenđo mintyse*.

3.2.0. Veiksmažodžiai *nerti* (1), *nirti* (1) skiriasi nuo veiksmažodžio *skęsti* (1) subjekto aktyvumu (plg. *Žmogus nērė* [sąmoningai] *į jūrą* ir *Žmogus skenđo* [nevalingai] *jūroje*) ir veiksmo tempu, intensyvumu. LKŽ šis požymis yra įtrauktas į veiksmažodžių apibrėžimą (plg. „staigiai lįsti, leistis (ppr. į vandenį)“ (Žr. T. 12. P. 682), o DŽ₁ jis be reikalo nutylėtas. Šį požymį esant svarbų rodo ir derivacinė minėtų veiksmažodžių reikšmė – „greitai eiti, bėgti, sprukti, lėkti“ (pvz., *Vaikai nērė pro duris*. DŽ₁425).

3.2.1. Veiksmažodis *nerti* bei jo priešdėliniai vediniai *pa(si)nerti, nunerti, sunerti, įnerti*, taip pat veiksmažodis *nirti* (bei jo vediniai *panirti, nunirti*), priešingai negu veiksmažodis *skęsti*, reguliariai vartojamas su prielinksniu *į* ir galininku (ar *iliatyvu*) daiktavardžių, žyminčių vandenį ar jo telkinius.

Lydeka į vandenį pasinērė. Bor (LKŽ VIII 683). *Jis gali į pat gelmę nunerti*. Lž (LKŽ VIII 683). – *Irkiai supliuškęję niro į vandenį*. LKŽ VIII 812. *Visos varlės į vandenį sunērė*. Kps (LKŽ VIII 684). *Jauniausias žvejas paniro į vandenį*. LKŽ VIII 813. *Vai aš pasiversiu raiba lydekėle, vai aš pasinersiu į jūros mareles*. LB 147. *Paukščiai į upę sunērė*. Skr (LKŽ VIII 684). *Vežimas panērė į griovį, ir kurį laiką jo visai nebebuvo matyti ir girdėti*. Vien (LKŽ VIII 684). *Nuniro uzbonas in šulinę*. J.

= *Pats vienu ypu niro krūtine į lovin, prunkšdamas prausėsi*. Balt(LKŽ VIII 812).

Vietininkas su šiais veiksmažodžiais vartojamas retai.

Meškerės siūlas paniro vandenyje. Dov(LKŽ VIII 813). *O iš kraštelio vis plaukte plaukė, vidurėly panērė*. JD 76.

3.2.2. Su nurodytais veiksmažodžiais pakaitomis jungiamos abi formos – galininkas ir prielinksnis *į* (ar *iliatyvas*) (a) ir vietininkas (b) – tos pačios semantinės klasės daiktavardžių, kaip ir su veiksmažodžiu *klimpti* (žr. 2.1.0.). Šiuo atveju minėti veiksmažodžiai įeina į pastarojo semantinę grupę.

a) *Kajus jautėsi lyg pasinėręs į sniego pusnį. Balč (LKŽ VIII 683). Šokau nuo balkio į šalinę ir nunirau į šiaudus. LKŽ VIII 813. Kelmas stūksojo ... giliai nunėręs į žemę mirusias savo šaknis. Balt (LKŽ VIII 683).*

= *Tik iškiši koją ir pasineri purvan. Dbk (LKŽ VIII 683).*

b) *Jis kartais net iki smakro pasinerdavo pusnyje. Šimk(LKŽ VIII 684). Žvilgą kaliošas nuniro dumble. LKŽ VIII 813. Rodos, gulėtum šiaip ir gulėtum, pasinėręs žolėje, klausydamasis ramaus vabaliukų krebždesio. BubnŽDŽ 82.*

3.2.3. Abi formos vartojamos ir abstrakčių daiktavardžių. Dažnesnė prielinksnio *į* konstrukcija.

a) *Norėdamas užsimiršti, jis pasinėrė į kasdieninius rūpesčius. Avyž(LKŽ VIII 664). Grįžęs į Lietuvą, jis dar labiau pasineria į kultūrinį bei literatūrinį ano meto gyvenimą. LKŽ VIII 684. Pasinėrė į darbą kaip musė į medų. Pn(LKŽ VIII 684). Paniro į neaiškias ir saldžias svajones, tokias įsvetimas jo būdui. LKŽ VIII 813.*

= *Ar midaus per daug išgėrė, kad miegan taip pasinėrė? Sruog.*

b) *Kad pasinėręs tokiam darbe, turi vaikščioti. Pp(LKŽ VIII 684). Kunigėlis prunkščia į pagalvę ir netrukus pasineria sapno karalystėje. Čiurliš, 140.*

3.3.0. Veiksmažodis *skęsti*, jo sinonimas *grimzti* reguliariai vartojami su vietininku, o šiems artimos reikšmės veiksmažodžiai *nerti*, *nirti* – su prielinksnio *į* konstrukcija.

3.3.1. Tačiau abstrakčių daiktavardžių minėti veiksmažodžiai gali alternatyviai prisijungti abi formas: vietininką ir galininką su prielinksniu *į* (žr. 3.1.8; 3.2.3). Tokioje leksinėje-sintaksinėje aplinkoje veiksmažodžiai turi perkeltinę reikšmę.

3.3.2. Veiksmažodžiai *nerti*, *nirti* reikšme „klimpti“ taip pat sudaro junginių su dviem formomis (žr. 3.2.2.), kaip ir veiksmažodis *klimpti*.

4. Veiksmažodis *dėti* ir jam artimos reikšmės žodžiai

4.0. Veiksmažodžio *dėti* (1) (reikšme „daryti taip, kad užimtų vietą“) priešdėliniai vediniai *padėti*, *sudėti* bei šiems artimos semantikos veiksmažodžiai *pa(su)-guldyti*, *pa(su)statyti*, *pa(su)sodinti*, *pa(su)kabinti*, *pa(su)pilti*, *pa(su)kišti*, *sukrauti*, *sustumti*, *uždaryti*, *su(pa)talpinti* ir kt. gali sudaryti sinonimiškų junginių su prielinksnio *į* konstrukcija ir su vietininku, plg.: *padėjo šluotą į kampą | kampe, pakabino paltą į spintą | spintoje, numetė grėblį į patvorį | patvory.* Tai lemia šių veiksmažodžių kompleksinę semantiką: jie turi ir slinkties (vietos keitimo), ir būsenos (padėties) semas (be to, būseną yra slinkties baigties rezultatas, – ta prasme rezultatinė). Slinkties sema (ji ryškesnė) lemia prielinksnio *į* konstrukcijos poziciją, o būsenos – vietininko. Antra vertus, šios priklausomos formos aktualizuoja atitinkamus jų determinuojamų veiksmažodžių semantinius požymius: prielinksnio *į* konstrukcija paryškina slinkties semą, o vietininkas – slinkties galinę fazę (rezultatinę būseną).

4.1.0. Tačiau minėtieji veiksmažodžiai sinonimiškų junginių sudaro tik su tam tikros leksinės reikšmės ir iš dalies morfologinės sandaros daiktavardžiais. Reguliarūs yra junginiai su prielinksniu *į* (ar *iliatyvu* – *tarmėse*).

4.1.1. Junginiai su daiktavardžiais *kampas*, *kertė*, žyminčiais iš dviejų pusių apribotą vietą.

Padėk šluotą į kertę. Grz(LKŽ V 628). *Numetė batus į kampą.*

= *Supylė grūdus kampan.* Ktk.

b) *Lazdą kampe pastačiau.* ŠII(LKŽ XII 698). *Svečių pasodino kertėj, o patys susėdo iš šalių.* Stk(LKŽ V 629). *Kai tik kuriuo berniuku nusiskundžiu, jis čia pat nusikaltėlį baudžia: išvaro už durų arba paklupdo klasės kampe, prie krosnies.* VaičnLMP 9.

Su nepriešdėliniais veiksmažodžiais vartojamas nurodytų daiktavardžių galininkas su prielinksniu *į*, pvz.: *Šlamštus mesk į kertę.* LKŽ V 628. *Stato mokinį į kampą.* DŽ₁ 738.

4.1.2. Junginiai su priešdėlio *pa-* daiktavardžiais, žyminčiais iš vienos ar kelių pusių apribotą vietą (*pasienis*, *patvorys*, *pakraštys*; *pagirnis*, *pašalys*, *palėpė* ir kt.).

a) *Ji atsigulė iš krašto, jį paguldė į pasienį, kad nenukristų.* SŽ 252. *Sukrauk malkas į palėpį.* Klov(LKŽ IX 253).

= *Padėk linų ryšelį palėpėn.* Ob(LKŽ IX 253). *Pakabink dalges pakluonėn.* Dglš(LKŽ IX 187). *Paprieždin smėlio papilk.* Ds(LKŽ IX 382). *Suskaldytas malkas sukraukit palėpėn.* Sdk(LKŽ IX 253). *Supilk smėlį pagirnin.* Ds(LKŽ IX 87). *Sustatyk linus paklaimėn.* Ds(LKŽ IX 179).

b) *Malkas sukrausime pašiūrėje.* DŽ₁ 527. *Katė, tuo metu neturėdama laiko, padėjo gromatą palėpėj ir padėjus ašmiršo.* BsP II 197. *Padėk šaukštus paprieždėj.* Brž(LKŽ IX 381). *Ant tvarto palėpėj supyliau apynius.* Vv(LKŽ IX 253). *Dalgį pakabink paklėty.* Ut(LKŽ IX 253). *Pakabino lašinius pačiam pagrėbsty, ka katinas nepreit.* Všk(LKŽ IX 95). *Aždaryk vištas paklėtėj, kad nesudribtų.* Ds(LKŽ IX 182). *Išdžiaustyk pastogėje drabužius, kad nesulytų.* Užv(LKŽ₁ II 1015). *Suolus sustūmė pasieniuos – na, ir prasidėjo šokiai.* Cv(LKŽ IX 467).

Tačiau tos pat morfologinės sandaros daiktavardžiai, žymintys platesnes erdves sąvokas, su nurodytos semantinės grupės veiksmažodžiais tesakomi vietininku, pvz.: *padėjo nešulį pamiškėj, pririšo arklį pakrūmėj.*

4.1.3. Aptariamos leksinės sudėties (žr. 4.1.1; 4.1.2) žodžių junginiai su prielinksnio *į* konstrukcija (ar *iliatyvu*) ir vietininku yra sinonimiški. Tačiau skiriasi jie savo tarpe vartojimo dažnumu. Prielinksnio *į* konstrukcija su nurodytais veiksmažodžiais yra reguliari, o vietininkas daug retesnis. (Dauguma mūsų pateiktų vietininko vartojimo pavyzdžių yra iš tarmių. Bet jie gali tikti ir literatūrinei kalbai.) Tačiau šis linksnis vyrauja su neveikiamaisiais būtojo laiko dalyviais ar su jais sudarytomis sudurtinėmis atlikinėmis formomis, turinčiomis rezultatinės būsenos semą (dėl šios reikšmės žr. LKG 1971, 148 tt).

Visi geri, tik vienuoliktas labai blogas, mažiukas, susitraukęs, pačiam kampe pastatytas. SŽ 272. *Gelda padėta pagirny.* Ėr(LKŽ IX 87). *Višta nupešta, palėpy pakišta (šluota).* Dbč(LKŽ IX 254). *Pakluonėj sukrauti šiaudai.*

MI (LKŽ IX 187). *Skrynios padėtos pasieny. J. Vizgirda žvilgčiojo į savo žurnalus ir knygeles, sukrautas suolo pakraštėly. Radz PV I 66. Naščiai tebeniūkso pamesti patvoryje. ŽemR I 85.*

Šios konstrukcijos gali stimuliuoti vietininko vartoseną ir su asmeninėmis atitinkamų veiksmažodžių formomis, plg.: *kampe pastatytas | pastatė, pagirny padėta | padėjo, pakluonėj sukrauti | sukrovė.*

4.1.4. Nurodytos semantinės grupės (žr. 4.0) veiksmažodžių neveikiamieji būtojo laiko dalyviai ar su jais sudarytos sudurtinės atliktinės formos vartojamos su vietininku ir kitų reikšmių daiktavardžių, pvz., žyminčių talpyklas, patalpas (*skrynia, spinta, klojimas, tvartas* ir kt.).

Toje skrynioje sudėta mano ėdmenė: duona, sūriai, sviestas, mėsa ant kelio. LKŽ XII 1076. Tai jisai jauste jautė... rinkdamasis kaklaraištį iš visos krūvos, tvarkingai sukabintos drabužių spintoje ant vidujinės durelių pusės. VenclGD 322. Didelis glėbys alyvų šakų, pamerkų asotyje, sužydusių iki vieno žiedelio, uždengė pusę lango. KatMAR 159. Vėjas yra įkištas statinėje, o ši vole užkišta. SV 8. Tik mūsų seselė čion atlydi, baltamjam grabely inguldytą. BsO 44. Daržinėj sukrauta visas vasarojus. Ktk. Visas jo sandėlis (santaupos) banke padėtas. Up (LKŽ XII 118). Javai supilti miege. Trg (LKŽ VIII 136). Eglutės atvežamos sukimštos sunkvežimiuose. LM 1985 51 15. Vidury aikštės stovėjo rogėse pakinkytas arklys. AvyžKK 175. Širmelis žvengia tvarte uždarytas. Tilv (LKŽ₁ II 298).

O asmeninės veiksmažodžių formos vartojamos paprastai su nurodytos reikšmės daiktavardžių galininku ir prielinksniu *į*, pvz.: *sudėjo į skrynį, pamerkė į asotį, sukrovė į daržinę, sukimšo į sunkvežimį, pakinkė į roges, įkišo į statinę* ir kt.

Tačiau pasitaiko ir sinonimiškos vartosenos atvejų, plg.: *Jau seniai Adomas vietoj skrybėlės galvą pakabino spintoje (| į spintą). GrušRŠ 87. Ant aksties pamauna ir padžiauna mėsas kamine. J. – Parnešk akstinus, mėsą džiausim į kaminą. Skd (LKŽ₁ II 1016). Svirne guldysma bernelį, stainioj statysma žirgelį. NS 1066. Arklių pastačiau dienadaržy. Dkk (LKŽ I 345). – Ir arklius į tvartą pastatė, ir mus pamylė. Gs (LKŽ VIII 189). Sumokėjo dešims dolerių už vyžas ir langan(|lange) pastatė. Eiš (LKŽ XIII 699). Reikia arkliai uždaryt tvartan. Ds (LKŽ₁ II 298). – Aždaryk vištas paklėtėj. Ds.*

Reikia pasakyti, kad mūsų turima medžiaga nėra išsami. Sistemingai aprašyti sinonimiškas konstrukcijas bus galima ištyrus veiksmažodžių valentines savybes¹⁰.

4.1.5. Kaip jau buvo nurodyta, vietininko pozicija yra stipriausia prie neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių (ar su jais sudarytų sudurtinių veiksmažodžių formų) dėl jų rezultatinės būsenos reikšmės (žr. 4.1.3, 4.1.4). Kyla klausimas, ar vietininką prie neveikiamųjų dalyvių galima pakeisti prielinksnio *į* konstrukcija (kai ji vartojama ir su asmeninėmis tų pačių veiksmažodžių formomis, plg.: *sudėta skrynioje ir sudėjo į skrynį*). Atrodo, kad galima. Plg. analogiškus (t. y. su neveikiamaisiais dalyviais) šios konstrukcijos vartojimo pavyzdžius: *Į šulinį įstatytas bosas be dugno, aplūžusiais šulais. MašAMB 398. Tokie pasiūlymai dažniausiai*

¹⁰ Veiksmažodžių valentingumo žodynas yra rašomas N. Sližienės.

taikomi man, nes esu pasodintas į pirmąjį suolą ir neturiu už ko pasislėpti. SajND 6. (Šių sakinių prielinksnio į konstrukcijos lengvai pakeičiamos vietininku.)

Vietininko pakeitimą gali sunkinti, kai šis linksnis yra susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais, pvz., sakinyje *Širmelis žvengia tvarte uždarytas* vietininką palaiko ir veiksmožodis *žvengia*, ir dalyvis *uždarytas*.

4.2.0. Prie aptartos semantinės grupės veiksmožodžių (žr. 4.0.) sąlygiškai galima priskirti ir žodžius *rašyti*, *žymėti* bei jų priešdėlinius vedinius¹¹, su kuriais taip pat esti sinonimiškai vartojamas vietininkas (a) ir prielinksnis *į* su kai kurių daiktavardžių galininku (b) (pvz.: *knyga*, *bloknatas*, *sąsiuvinis*, *lapas* ir kt.).

a) *Išsiėmė mokytoja priešvaninį parkelį ir kažką įrašė knygoje*. MikelLE 81. *Ir dar daug visko ten buvo, kas jokiose knygoje nesurašyta ir ko mes niekada nesužinosime*. SimonGI 7. *Volteris Petrapilio Mokslų akademijos komandiruotas, rinko ir plokštelėse užrašinėjo mūsų pasakas ir dainas*. VencLL 363. *Jūrėnas vėl pasižymėjo kažką bloknote*. AvyžKK 191.

b) *Jam pavyko juos trumpai surašyti į penkis lapelius*. BalčTVN 252. *Kada kurpius numanė, kad jau į tą vietą jį vedė, tada pasakė žmogžudžiui, kuris priėjęs ir su kreida įrašė į duris*. BsP III 14. *Pirmininkas žymėjo į knygelę*. Kat MAR 160.

O daiktavardžių, žyminčių plokštuminius daiktus, vietininkas gali būti sinonimiškas prielinksnio *ant* konstrukcijai.

Ant šios sienos rašomi patys gražiausi ir patys šlykščiausi žodžiai. Lankt MDT 52. *Užrašė ant lentos uždavinio sąlygą*. AvyžKK 225. *Jis rašydavo... ant tuščių lapų, išplėštų iš kalėjimo bibliotekos knygų*. VencGD 168. *Taip užrašiau ant popieriaus, o tą popierių įgrūdau į butelį*. BubnŽDŽ 25. *Daug malonės buvo žodžiuose, parašytuose ant to popieriaus!* BalčAP 26.

Ilgi ilgi gyvenimo metai rašė tame veide sopulius ir ašaras ... BilR I 220. Seniau jis rašydavo skaitlines kreida lentoje. CvMS 61. *Ji ir vėl toji mokinukė, lentoje klaidingai parašiusi žodį*. BubnŽDŽ 33. *Atsigulęs Stepukas žymėjo popieriuje įdomesnius kelionėje matytus daiktus*. Marc.

Jau senokai kalbininkų buvo atkreiptas dėmesys į konstrukciją *rašyti ant lentos*. Ji buvo laikoma nenormine ir taisoma į vietininką (*rašyti lentoje*). Po kurio laiko ji buvo „reabilituota“ (žr. Piročkinas 1986, 210 tt). Bet pastaruoju metu vėl siūloma grįžti prie vietininko (žr. Piročkinas 1986, 211). Mūsų nuomone, abi konstrukcijos yra tinkamos literatūrinei kalbai. Svarbu pažymėti, kad ši sinonimų pora nėra izoliuota kalbos sistemoje (plg. dar Paulauskienė A., Tarvydaitė D. 1986, 95).

Tokios sudėties porų (t. y. viet. | ant+kilm.), dėl kurių tikimo literatūrinei kalbai neturėtų būti abejonių, galima nurodyti ir daugiau, pvz.: *auga kalne* | *ant kalno*, *gyvena krante* | *ant kranto*, *susitiko kely* | *ant kelio*, *guli lygume* | *ant lygumo* ir kt. Tačiau šis klausimas reikalingas specialaus tyrinėjimo.

¹¹ Veiksmožodis *rašyti* aiškinamas taip: „brėžti popieriuje ar kitur grafinius ženklus (žodžius, skaitmenis ir t.t.)“ (LKŽ XI 214), o DŽ₁ 652. — su žodžiu *vaizduoti* (vietoj *brėžti*). Į aiškinimo formulę būtų galima įtraukti bendresnės reikšmės žodį *dėti*.

5. Veiksmažodžiai *sėti, sodinti*

5.0. Veiksmažodis *sėti* reikšme „berti sėklą į paruoštą augalams augti dirvą“ DŽ₁ 695 (bei priešdėlių *pa-, su-, už-, į-* vediniai), taip pat šiam artimos semantikos veiksmažodis *sodinti* (jo definicija – „augalą arba jo daigą kasti, terpti į žemę, kad augtų“ DŽ₁ 726) bei priešdėlių *pa-, su-* vediniai taip pat sudaro paralelinių junginių su dviem lokalinėmis formomis: vietininku ir galininku su prielinksniu *į*, plg.: *pasėjo linus dirvone | į dirvoną, daigelius sodina dirvoje | į dirvą*. Tai rodo minėtus veiksmažodžius turint kompleksinę reikšmę su slinkties ir būsenos semomis (plg. 4.0). Be to, šių veiksmažodžių semantikoje yra fiksuota ir tikslo sema „kad augtų“.

5.1. Toks variantinis veiksmažodžių *sėti, sodinti* (bei jų priešdėlinių vedinių) sintaksinis junglumas į literatūrinę kalbą greičiausiai yra atėjęs iš skirtingų tarmių. Kiek galima spręsti iš mūsų sukauptos medžiagos, rytų Lietuvos tarmėms būdingesnis vietininkas (a), o vakarų – prielinksnio *į* konstrukcija.

a) *Pasėjo darže vasarinių kviečių*. Tvr (LKŽ XII 462). *Dirvone pasėjau linus*. Rm (LKŽ₁ II 588). *Linus mūsų daugiausia sėdavo samdytoj dobilienoj*. Sml (LKŽ XII 98). *Pasėjau linų lydimuos*. Kp (LKŽ VII 406). *Pasėjau linelį pavėžiuos*. Ds (LKŽ IX 418). *Jauroj gal reiks sėti dobilai, ba labai auga*. Rk (LKŽ IV 315). *Sėk man gelsvus linelius juodžemėlėj dirvoj*. Kš (LKŽ IV 413). *Tokiam arime ką tik pasėsi, tas augš*. SrV (LKŽ I 243). *Tiek linų dirvonvietėse turėjo prisėjęs!* Pg (LKŽ₁ II 589). *Smėly tik grikius sėja, daugiau niekas neauga*. Ktk. *Bulbienioj reikia miežius sėti – gerai augš*. SrV (LKŽ I 940). *Kad ne linų metai, tai geriausioj žemėj pasėji – neauga, ir gan*. Vb (LKŽ XII 462).

Jauroje bulvių nė nesodink, ba vis tiek supus. Ktk (LKŽ IV 315). *Pasodinau šiemet bulves baltžemy, žiūrėsim, kas išeis*. SrV (LKŽ I 507). *Bulbas sodint toj pačioj vietoj negerai*. Plm (LKŽ XIII 277).

b) *Sėjom miežius į paliktą pievoje dumblą*. Žeml (LKŽ III 715). *Linus sėja į plėšinius*. Vlkv (LKŽ X 169). *Į plėšinį sėt nebuvo patyręs*. Šlu (LKŽ X 169). *Pūdymo neturėjau, prisiėjo rugius sėti į riekimą*. Vvr (LKŽ XI 555). *Porą pūrų pasėjau į pūdymą, o puspūrį į atsėlį*. Up (LKŽ I 345). *Į atsėlį sėjau, bet tokia ir nauda*. Dkš (LKŽ I 345). *Aš pasisėčiau žalias rūteles į du nauju darželiu*. JD 76.

Aš pasodinau į savo darželį daug blezdingų. Yl (LKŽ₁ I 908).

Abi lokalinės formos jungiamos prie veiksmažodžio *sėti* reikšme „sodinti“ (apie bulves). (Kaip žinia, tokią reišmę minėtas žodis turi žemaičių šnektose, žr. LKŽ XII 459 tt.)

Šlapio[je] vieto[je] pasėjau – supuvo bulvės. Tl (LKŽ XII 463). *Ten, toj lomoj, neverta ir sėti bulbių, bo vis tiek išpūs*. Škn (LKŽ VII 645).

Kur tos bulbės beaugš – kelinti metai sėjam į atsają. Kair (LKŽ XII 459). *Į tą pačią vietą sėjau bulbes, žemė ir nusisėjo*. Vks (LKŽ XII 462). *Nesusėk tų bulvių į tuštvaę*. DūnŽ.

5.2. Rašomojoje kalboje, ypač specialioje literatūroje, nurodytos lokalinės formos su veiksmažodžiais *sėti, sodinti* (bei jų priešdėliniais vediniais) vartojamos kiek

diferencijuotai. Prielinksnio *į* konstrukcija taikoma akcentuojant patį sėjimą, sodinimą kaip procesą (a), o vietininkas – tada, kai turimas galvoje ne pats procesas, o jo rezultatas – auginimas (b).

a) *Į nedirbtas ražienas sėjama ir mūsų respublikoje*. KolK 1986 36. *Susidaro tokios sąlygos, kad mišiniai gali būti sėjami į panašias dirvas, kaip ir grūdinės kultūros*. KolK 1971 36. *Pavasari į taip paruoštą dirvą specialiomis sėjamosiomis sėjami javai*. KolK 1986 36. *Keturi penktadaliai jų bus pasėti į juodusius pūdymus, dobilienas arba laukus po žieminių žolių*. T 1986 198.

Daigintos bulvės sodinamos į pakankamai pradžiuvusią ir išilusią dirvą (kai žydi ievos). KolK 1971 38. *8–10 cm ilgio daigeliai atskiriami nuo gumbo ir sodinami į palaistytą dirvą*. KolK 1984 51. *Ankstyvųjų veislių daigus į lauką geriausiai sodinti ievai sužaliavus*. KolK 1985 62. *Bulves, runkelius sodina į vagas*. DŽ₁ 908.

b) *Planuojant žaliąjį konvejerį, vikių-avižų ir kitus mišinius reikėtų sėti įvairaus drėgnumo dirvose*. KolK 1971 37. *Lengvose dirvose vietoj vasarinių vikių ar peliuškų geriausia sėti pašarinius lubinus arba jų mišinius su avižomis*. KolK 1971 37.

Paprotys sodinti šį medį sodyboje, ko gero, jau buvo baigiamas užmiršti. KolK 1986 70. *Pavieniai medžiai ir krūmai sodinami aikštėse, pamiškėse, prie pastatų*. RiepšMP 126. *Tave sode sodino, mane jauną augino, apynėli pūronėli, apynėli žaliasai*. DrskD 256. *Aš vynuogių pasodinau sunkioje priemolio žemėje*. KolK 1986 52.

Vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija išryškina veiksmažodžių *sėti, sodinti* reikšmėje skirtingas semas. Šių veiksmažodžių reikšmė junginyje su vietininku prilygsta veiksmažodžio *auginti* reikšmei, o su prielinksnio *į* konstrukcija – veiksmažodžių *berti, diegti* reikšmėms, plg.: *pasėjo linus pamiškėje = augina linus pamiškėje* ir *pasėjo linus į juodžemį = pabėrė linus į juodžemį*.

Apskritai vietininkas būdingesnis apibendrintos reikšmės pasakymuose, o prielinksnio *į* konstrukcija – aktualizuotuose, konkrečiuose pasakymuose, plg.: *Grikliai sėjami (į auginami) smėlingoje žemėje ir (Šįmet) pasėjo griklus į smėlingą dirvą (prie miško)*.

5.3. Vietininko ar prielinksnio *į* konstrukcijos parinkimą gali lemti ir kalbiniai faktoriai – daiktavardžio reikšmė. Daiktavardžiai, žymintys dirbamą žemę ar dirvožemį (*molis, smėlis, juodžemis, durpės*), paprastai sakomi su prielinksniu *į*, o žymintys apibrėžtas vietas (*daržas, sodas, pamiškė*) – vietininku, plg.: *pasėjo linus į juodžemį, į rūgščią dirvą, į šlapią žemę* ir *pasėjo linus pamiškėje, sode, lygume*.

Lokalinės formos parinkimas gali priklausyti ir nuo sakinio sintaksinės sandaros: prielinksnio *į* konstrukcija vartojama sakiniuose, kur yra kiekio reikšmės konstrukcija, apibūdinanti objektą.

Į tą dirvalę pasėsi kokį penkiolika pūrų rugių. Krkl (LKŽ₁ II 587). *Į hektarą pasodina tiek ir tiek centnerių bulvių*.

Tokiame kontekste veiksmažodžiai *sėti, sodinti* įgyja papildomą semą „sutalpinti“, kuri savo ruožtu palaiko minėtą konstrukciją.

5.4. Daiktavardis *kalnas* prie veiksmažodžių *sėti, sodinti* vartojamas su prielinksniu *ant* (o ne su *į*!) ir retai – vietininku.

Pernai lomoje bulbės buvo – nuskendo; šįmet ant kalno pasėjau – išdegė. Rdn (LKŽ XII 463). *Sėjėjėli, artojėli, nesėk mane ant kalnelio, pasėk mane žemon klonin mėžymėlin.* NČ (LKŽ VI 148).

Tėvelis neatėjo: kalne rugius sėjo. Klvr. *Retai susėjo kalne kvietelius.* BsO 324.

Šis vietininkas turi archaišką pobūdį (žr. Piročkinas 1986 211).

Su prielinksniu *ant* sakomi ir kiti daiktavardžiai, žymintys iškilias vietas ar daiktus, pvz.: *Pasėjau linelį ant pylimo (d.)*¹². *Ant akmens pasėsi – ant lentos kepsi.* Šll.

Tačiau tarmėse (paprastai rytų aukštaičių) pasitaikančios prielinksnio *ant* konstrukcijos su daiktavardžiais, žyminčiais plokštumas (*dirva, arimas, laukas* ir kt.), literatūrinei kalbai neteiktinos.

Tėveli manas, radnasai manas, pasėki linelius ant manosios žemelės. Dv (LKŽ IX 201). *An riekimo (aparto pūdymo) sėdamas duonos neturėsi.* Vžns (LKŽ XII 458). *Ar ant riekimo sėsi žirnius?* Kp (LKŽ XI 555). *Rugius mes vis ant kartonės sėjam.* Ds (LKŽ V 344). *Ant atjaurios dirvos rugius pasėjus, klok šiaudus...* J.

Taip pat vertintinos normos požiūriu analogiškos leksinės sudėties konstrukcijos, siejamos su būsenos veiksmažodžiais, pvz.: *Ant baltžemio šįmet auga geri linai.* Klvr (LKŽ I 507). Literatūrinėje kalboje sakomas vietininkas, plg. *auga baltžemy.*

6. Veiksmažodžiai *talpinti, tilpti*

6.0. Veiksmažodis *talpinti* „daryti taip, kad tilptų“ yra veiksmažodžio *tilpti* priesaginis vedinys. Semantinis jų ryšys priežastinis: pamatinio veiksmažodžio *tilpti* žymima būseną „užtekti vietos“ yra išvestiniu veiksmažodžiu *talpinti* reiškiamo aktyvaus veiksmo rezultatas (padarinys). Tačiau šių veiksmažodžių sintaksinis jungimas analogiškas (žr. toliau).

6.1. Veiksmažodis *talpinti* (bei jo priešdėliniai vediniai *sutalpinti, patalpinti, partalpinti* trm.) gali alternatyviai prisijungti ir vietininką, ir prielinksnio *į* konstrukciją, pvz.: *sutalpino šieną daržinėje | į daržinę.* Tai rodo šį veiksmažodį turint ir slinkties, ir būsenos semas (plg. 2.1.0). Tiesa, šiuo atveju slinktis nėra aiškiai išreikšta. Minėtas veiksmažodis turi apibendrintą reikšmę, kuri apima keletą konkrečių reikšmių, – tai paaiškėja iš konteksto, plg.: *sutalpino šieną į daržinę = sukrovė...*, *sutalpino miltus į maišą = supylė...*, *sutalpino daiktus į lagaminą = sudėjo ...* ir kt.

DŽ₁ veiksmažodžiai *talpinti, patalpinti* pateikti su vietininku, o *sutalpinti* – su prielinksnio *į* konstrukcija.

Tačiau tarmėse su šiais veiksmažodžiais vartojamos abi priklausomos formos: vietininkas (a) ir prielinksnio *į* konstrukcija (b).

¹² Tarmėse ir šis daiktavardis pavartojamas su prielinksniu *į*, pvz.: *Pasėjau linelius į pylimą.* Akm.

a) *Jei tose stoginėse netalpino javų ar pašaro, tad krovė ant lauko. Dauk. Seimelis buvo pasitalpinęs magistrato rūmuose. Simon. Nesutalpinot visų daiktų [vagone]. Kps.*

b) *Ka būtų esti, netalpinumi į vieną viedrą [pieno]. DūnŽ. Netalpink [daiktų į lagaminą], atskirai įdėsma. Krš. Mes buvom į barakus patalpyti. Plšk. Šimet rugiai geri, negalėsim visų į reją sutalpinti. Vks. Talpinu bene sutalpinsiu šieną į vieną galą daržinės. J. Gal i sutalpinsim [rugius į maišą]? Rs. Atidarė, suvarė paukščius ant kiemelio ir in tvartus ką tik sutalpino. BsP III 270.*

Sangražinė forma *susitalpinti* paprastai vartojama su vietininku.

Žiemą gal vienam kambari visi susitalpysim? PnmA. Kaip jūs čia susitalpinot tokiam mažam kambarėly? Prn. Susitalpinti visi gal to[je] trobo[je]. Jdr. Nesusitalpina visi [vaikai mokykloje] nu ryto, po pietų kiti eina. Krš. Vieno[je] lovo[je] kažin ar susitalpinsma abudu. Vks.

Ši veiksmažodį galima pakeisti veiksmažodžiu *sutilpti*.

6.2. Veiksmažodis (*su*)*tilpti*, skirtingai nuo jo vedinio (*su*)*talpinti*, žyminčio aktyvų veiksmą, turi aiškia būsena reikšmę „užtekti vietos, išsitekti“. Ši reikšmė lemia vietininko poziciją prie minėto veiksmažodžio.

Ąsotyje telpa trys litrai. DŽ₁ 851. Tuose raguose telpa nuo pusės iki 3 butelių vyno. LT II 114. Dvi katės maiše netilps. LTR (Grv). Didi išmintis mažoj galvelėj telpa. LTR (Srd). Viskas, ką atsinešė, tilpo aprinto juodo palto kišenėse. PocRM.58. Monikos kraitis tilpo mažoje skrynelėje. CvŽM 21. Visi tie vergai su aukso padėklais netilpo jų namuose. BalčTVN 225. Visi sutilpom autobuse. NdŽ. Seniau visi vienoj troboj sutilpdavo. Dglš.

Tačiau su šiuo (t. y. būsenos) veiksmažodžiu vartojama ir prielinksnio *į* konstrukcija, – ką sunkiau paaiškinti. Tai, matyt, lemia analogija su bendrašakniu veiksmažodžiu *talpinti*, šalia kurio minėtoji konstrukcija yra semantiškai aiškiai motyvuota.

Kiek tilps į vežimą, tiek insime. DŽ₁ 851. Ar tas daiktelis tilps į dėžutę? Vrb. Visi jo įrankiai tilpo in vieną maišelį. Prn. Į dvarą visi tilpo. Vlkv. Vienos karvės pienas į milžtuvę nesutelpa. Vks. Į tą puodą negalėtų tilpti viena tavo koja. BalčTVN 12.

Kaip žinia, kiekviena priklausoma forma išryškina skirtingus jos determinuojamo žodžio semantinius požymius. Prielinksnio *į* konstrukcija turi slinkties semą, kurią gali perteikti ir veiksmažodžiui. Iš tiesų ši konstrukcija lengviau sakoma su tomis veiksmažodžio formomis, kurios žymi dar nerealizuotą būseną: jai susidaryti reikalingas aktyvus veiksmas. Prielinksnio *į* konstrukcija kaip tik nurodo į tą veiksmą, plg.: *ar tilps į dėžutę = ar galima sutalpinti į dėžutę, negali tilpti į puodą = negali būti sutalpinama į puodą.*

Taigi ir su veiksmažodžiu (*su*)*tilpti* vartojamos abi priklausomos formos yra motyvuotos.

7. Veiksmazodis *rinktis*

7.0. Veiksmazodis *rinktis* bei jo priešdėliniai vediniai *susirinkti*, *prisirinkti* taip pat sudaro paralelinių junginių su vietininku (a) ir prielinksnio *į* konstrukcija (b). Tai rodo juos turint kompleksinę reikšmę su slinkties ir būsenos semomis.

a) *Kieme jau rinkosi vaikai*. BaltrTK I 39. *Žemaičiai negarbintų savųjų dievų, nebesirinktų giriose po šventais ažuolais*. VienR IV 101. *Visos žąsys pana-mėlėje jau susirinko*. Grž (LKŽ IX 324).

b) *Telkias debesėliai, pakraščiais slenka*. *Nuo arimų broliai į žalią girią renkas*. BorNA 64. *Ir vėl apginti savo laisvės, atkeršyti už savo bėdą – kaip protėvių laikais – lietuviai renkas į miškus*. KorsPj 55. *Į šventuosius miškus arba gojus lietuviai rinkdavosi su šeimomis*. RiešMP 31.

Pateiktų sakinių vietininką lengvai galima pakeisti prielinksnio *į* konstrukcija, ir atvirkščiai, plg.: *rinkosi kieme | į kiemą, renkas į girią | girioje*.

7.1. Analogiškų paralelinių junginių sudaro ir veiksmazodžio *rinktis* sinonimai.

Miestelyje (| į miestelį) minių minios pritvino. ŽemR I 314. *Žvirbliukai susimetė į medį (| medyje) ir dairosi, kur tas katinas*. MašAMB 217. *Susimetė bitės į duobą*. Ig (LKŽ₁ II 862).

8. Apibendrinamosios pastabos

8.1. Lokalinės reikšmės vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija turi tokią pačią orientacinę reikšmę – žymi daikto vidų (pvz.: *miške – į mišką*) ir iš esmės skirtingas slankumo reikšmes bei atitinkamai skirtingą semantinį junglumą. Tipiška prielinksnio *į* konstrukcijos vartojimo aplinka yra slinkties (ar tokią semą turintys) veiksmazodžiai, o vietininko – priešingai – neslinkties (paprastai būsenos) veiksmazodžiai.

8.2. Tačiau yra kiek veiksmazodžių, su kuriais pakaitomis vartojamos abi minėtos formos – vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija. Tai rodo tokius veiksmazodžius savo semantinėje struktūroje turint požymius, atitinkančius ir vietininko, ir prielinksnio *į* konstrukcijos semantinius reikalavimus kontekstui. Vienus veiksmazodžius galima dvejopai semantiškai interpretuoti, kitų įžiūrėti kompleksinę reikšmę su slinkties ir būsenos semomis.

8.3. Vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija alternatyviai vartojamos su veiksmazodžiu *klimpti* bei jo sinonimais (žr. 2). Šių veiksmazodžių reikšmę galima interpretuoti dvejopai: kaip slinkties (dažniau) ir kaip neslinkties (rečiau). Mat šių veiksmazodžių žymimą slinktį amorfiška mase gilyn galima suvokti ir kaip daikto vietos nesikeitimą (palyginus su horizontalia slinktimi), ta prasme kaip neslinktį.

8.4. Veiksmazodis *dėti* (ir jam artimos reikšmės žodžiai), veiksmazodžiai *sėti*, *sodinti*, *talpinti*, *rinktis* gali alternatyviai prisijungti prielinksnio *į* konstrukciją ar vietininką dėl savo kompleksinės semantikos. Jų semantinėje struktūroje yra slinkties ir būsenos semos. Pirmoji (t. y. slinkties, daikto vietos keitimo) sema yra ryškesnė ir lemia prielinksnio *į* poziciją prie nurodytų veiksmazodžių, o antroji yra potenciali (ji žymi būseną kaip slinkties baigties rezultata) ir lemia vietininko poziciją.

8.5. Vietininkas yra neribotai vartojamas su nurodytų veiksmažodžių sudurtinėmis formomis (ar dalyviais), turinčiomis gramatinę rezultatinės būsenos reikšmę.

8.6. Vietininkas ir prielinksnio *į* konstrukcija išryškina skirtingas determinuojamo veiksmažodžio semas. Prielinksnio *į* konstrukcija aktualizuoja slinkties semą, o vietininkas – būsenos. Tačiau šie skirtumai komunikacijos (informacijos) požiūriu dažniausiai nebūna reikšmingi ir minėtos formos vartojamos pasirinktinai, plg.: *pasėjo rugius į drėgną dirvą | drėgnoje dirvoje.*

8.7. Galima manyti, kad toks variantinis minėtų veiksmažodžių sintaksinis junglumas į literatūrinę kalbą yra atėjęs iš skirtingų tarmių.

SUTRUMPINIMAI

- BubnŽDŽ – Bubnys V. Alkana žemė. Po vasaros dangum. Nesėtų rugių žydėjimas. V., 1977.
DrskD – Druskininkų dainos / Užrašė J. Balčikonis. V., 1972.
DūnŽ – Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. V., 1976.
DŽ₁ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1972.
GustPP – Gustaitis A. Pasiglostymo palaima. V., 1987.
KolK – Kolūkiečio kalendorius.
LankMDT – Lankutis J. Justino Marcinkevičiaus dramatinė trilogija. V., 1977.
LKG – Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965–1976. T. 1–3.
LM – Literatūra ir menas (savaitraštis).
PocRM – Pocius A. Randai medyje. V., 1968.
RadzPV – Radzevičius B. Priešaušrio vieškeliai. V., 1985.
RiepšMP – Riepšas E. Miškas ir žmogaus poilsis. V., 1981.
SajND – Saja K. Už nevarstomų durų. V., 1978.
SV – Sužeistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės sakinės / Sudarė N. Vėlius. V., 1987.
SŽ – Stebuklingas žodis: Lietuvių liaudies pasakos / Parengė K. Aleksynas. K., 1985.
VaičnLMP – Vaičiūnienė T. Literatūros ir meno pasaulyje: Atsiminimai. V., 1986.
VencLL – Venclova A. Literatūra ir liaudis. V., 1974.
vert – vertimo kalba.

Kiti sutrumpinimai kaip akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ ar didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“.

LITERATŪRA

Kilius J. Vietos prielinksnių ir linksnių sistema bendrinėje lietuvių kalboje // Mokslo kalbos problemos. V., 1972. P. 23–44.

Kilius J. Orientacinių reikšmių struktūra lietuvių kalboje (Apie vietos prielinksnių ir linksnių reikšmes) // Kalbotyra. 1977. T. 28(1). P. 40–49.

Laigonaitė A. Vietininkų reikšmė ir vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje. V., 1957.

Lyberis A. Sinonimų žodynas. V., 1980.

Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1; 1971. T. 2; 1976. T. 3.

Paulauskienė A., Tarvydaitė D. Gramatikos normos ir dabartinė vartoseną. V., 1986.

Piročkinas A. Jono Jablonskio kalbos taisyklės. K., 1985.

Plečkaitis R. Logikos įvadas. V., 1978.

Valiulytė E. Prielinksnio *į* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1964. T. 7. P. 97–117.

Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.

Владимирский Е. Ю. Система предложно-падежных конструкций с пространственным значением в современном русском литературном языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. М., 1972.

Мартынов В. В. Функциональная грамматика и категория языка // Проблемы функциональной грамматики. М., 1985. С. 155–161.

Никитина С. Е. О семантическом варьировании русских предлогов // Семантическое и формальное варьирование. М., 1979. С. 108–147.

Новиков Л. Н. Семантика русского языка. М., 1982.

Шведова Ю. Н. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // ВЯ. 1964. № 6. С. 77–93.

СИНОНИМИЧЕСКОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ МЕСТНОГО ПАДЕЖА И ПРЕДЛОГА *į* С ВИНИТЕЛЬНЫМ ПАДЕЖОМ

Резюме

Семантическую структуру форм локального значения образует совокупность семантических компонентов двух видов: ориентирующее и двигательное значения.

Местный падеж и конструкция предлога *į* с вин. п. имеет тождественное ориентирующее значение — обозначает место внутри ориентира и совершенно различные двигательные значения: предложно-падежная конструкция указывает на движения субъекта, а местный падеж — наоборот — на неподвижность (обычно на его местонахождение). Данные формы на основе ориентирующего значения образуют сильную семантическую оппозицию (дифференциальные признаки — двигательные значения); ср.: *miške* 'в лесу' — *į mišką* 'в лес'.

Однако встречаются немногочисленные глаголы, которые могут альтернативно сочетаться и с местным падежом, и с предложно-падежной конструкцией, образуя синонимичные словосочетания, ср.: *vežimas klimpo į dirvą | dirvoje* 'воз увязал в почву / в почве'. Соответствующей альтернативной синтаксической сочетаемостью отличаются глаголы: семантического ряда *klimpti (į purvą | purve)* 'вязнуть (в грязь / в грязи)', с. р. *dėti (į kampą | kampe)* 'класть (в угол / в углу)', а также глаголы *sėti (rugius į dirvą | dirvoje)* 'сеять (рожь в почву / в почве)', *sodinti (bulves į drėgną žemę | drėgnoje žemėje)* 'сажать (картофель) во влажную землю / во влажной земле)', *talpinti, tilpti (į kambarį | kambaryje)* 'поместить, вместиться (в комнату / в комнате)', *rinktis (į mišką | miške)* 'собираться (в лес / в лесу)'.